

Fabricius, Julie & Roksvold, Thore: *Anvendt retorik – tag sproget i munden*. København: Akademisk Forlag, 2004. 169 sider.

I forordet til ovennævnte bog hedder det: ”Anvendt retorik – tag sproget i munden’ er en nyskrevet og gennemrevideret udgave af Thore Roksvolds ’Retorik for journalister’ fra 1989 som Julie Fabricius har tilrettelagt for danske læsere.” (s. 9). **Formålet** med bogen er ”bl.a. at præsentere sammenhængen mellem klassisk retorik og moderne kommunikationsvidenskab” (s. 9; bagsidetekst) og **målgruppen** er ”journalister og alle andre der ønsker at kommunikere effektivt.” (s. 9; bagsidetekst).

Forfatterne gør det ikke nemt for en anmelder at vurdere bogen. De efterlader nogle ubesvarede spørgsmål ved at skrive at formålet *bl.a.* er at præsentere sammenhængen mellem retorik og kommunikationsvidenskab. Hvilke andre formål der måtte opfyldes af bogen, forbliver således uklart. Her kunne man godt have ønsket sig at f.eks. redegørelsen for anvendelsesdimensionen eller for mundtligheden, der jo begge to figurerer i titlen, var blevet præsenteret eksplicit som målsætninger. På samme måde er tilføjelsen ”alle andre der ønsker at kommunikere effektivt” noget af en ambition, for hvem gør ikke det?¹

Bogen er delt op i 11 kapitler. Kapitel 1 introducerer til den klassiske retorik og er en lyngennemgang af retoriikkens historie. Kapitel 2 præsenterer kortfattet udvalgte sprogforskeres (Bühler, Jakobson) kommunikationsmodeller. Begge kapitler følger konsekvent bogens lette og journalistiske stil, men må selvfølgelig ofre en hel del indhold og præcision på den lette tilgængeligheds alter. Selv om jeg som lingvist især synes at kapitel 2 er betænkelig kortfattet, må det alligevel siges at være den rigtige beslutning i forhold til journalistmålgruppen idet Flarup (2004) skriver i sin anmeldelse at der er tale om ”et langhåret kapitel om Roman Jakobson og sprogforskningen der med fordel kunne være udeladt.” Kapitel 3 redegør kort for ”Journalistisk retorik og moral” (s. 32) samt relaterer de tre grundlæggende sprogfunktioner og appelformerne logos, etos og patos til tre typer af journalistik: oplysnings-, kommentar- og underholdningsjournalistik. De første tre kapitler danner en god ramme om bogens hoveddel, nemlig retoriikkens fem forarbejdningsfaser.

¹ Her ligger forfatterne til gengæld helt på linje med de fleste forfattere, der aldrig forsømmer lejligheden til at nævne at også andre ud over deres primære målgruppe kan have glæde af bogen – man skulle jo nødtigt afvise eventuelle læsere, så derfor skyder man med spredhagl.

Kapitlerne 4 til 8 udgør kernen i bogen og omhandler de fem retorices partes: *inventio* (at fremskaffe stof), *dispositio* (at strukturere det hensigtsmæssigt), *elocutio* (at vælge en passende sproglig form), *memoria* (at indøve det) og *actio* (at fremføre det).

Kapitel 9 bærer overskriften "Medierne og den mundtlige formidling", og kapitel 10 er en fremstilling af taleorganets anatomi og funktion samt en beskrivelse af stemme- og vejtrækningsøvelser. Kapitel 11 runder af med et kort debatindlæg der promoverer retorik som meget anvendelig disciplin og slutter med at "Vores konklusion må blive at retorik bør indføres som grundfag i skolen!" (s. 162).

Selv om forfatterne uden tvivl er gode formidlere og støtter deres fremstilling gennem talrige "meget relevante og nutidige eksempler" (*Retorikmagasinet* 2004), så kan jeg ikke undgå at kommentere de steder hvor **eksemplerne faktisk er meget uheldigt valgte** for ikke at sige at de faktisk slet ikke illustrerer den pointe som de skal. I et tilfælde anføres "gravid" vs. "frugtsommelig", "blive" vs. "vorde" og "dejlig" vs. "fager" som eksempler på at "Sproget udtyndes og forarmes" (s. 76). Det er jeg sådan set enig i, og eksemplerne illustrerer da også på fin vis denne pointe. Men når forfatterne i samme åndedrag og med samme eksempler som argument fortsætter med at sige "men frem for alt bliver det upræcist" (s. 76), så må jeg erklære mig helt uenig; det passer simpelt hen ikke. Der er udelukkende tale om stilistiske og ikke om semantiske forskelle. I et andet tilfælde føres eventyret om Klods Hans i felten som illustration på at mundtlighed er godt. Men analogien holder ikke. Klods Hans' succes afhænger ikke af at han udtrykker sig mundret, men derimod at han er "fuld af gåpåmod, fantasifuld, impulsiv. Han ved nok hvad han skal gøre i situationen" (s. 135), ligesom det senere hedder: "og frem for alt gælder det om at være til stede i øjeblikket. Ligesom Klods Hans." (s. 137). Forfatterne forveksler her øjensynligt mundtlighed og evne til mundrette tekster med slagfærdighed.

I en del tilfælde lever forfatterne ikke op til deres eget ideal om god retorik idet deres **argumentation er tvivlsom**. Således nævnes Højjer/Findahl 1984 af forfatterne for disses forskning der „viser at det er vigtigere at gentage følge- og årsagsoplysninger end oplysninger om tid, sted og person. Grundkomponenterne tid, sted og person er altid knyttet så tæt til begivenhederne at vi nemt husker dem.“ (s. 63). Som eksempel anføres en artikel fra Politiken hvor „årsag [...] og følgeoplysninger er [...] nævnt to gange, mens datoen er nævnt en gang. Al ligevel er den dato naglet fast i vores hukommelse.“, nemlig den 11. september (s. 63). Som modeksempel nævnes at der næppe er mange der husker at „kuppet mod Chiles præsident Salvador Allende fandt sted den 11. september 1973.“ (s. 64). Her har jeg mere end almindelig svært ved at forestille mig at det ikke skulle være de tusindvis af efterfølgende gentagelser af begivenhederne og datoen der gør at datoen stadigvæk huskes. Derudover burde forfatterne af alle

vide at terrorangrebet den 11. september nødvendigvis må score mange gange højere på nyhedskriterierne tærskelværdi, kulturel nærhed og elitenation end alle mulige andre begivenheder.

Endvidere nævnes der at engelsk ikke er mere nuanceret og ikke har flere ord end dansk (snarere tværtimod). Som ”belæg” anføres eksempler som ”mundvig”, ”øjenkrog”, ”morbror”, ”farbror”, ”moster”, ”faster”, ”tante”, hvis modsvar på engelsk enten er mere omfattende udtryk (”corner of the mouth”, ”corner of the eye”) eller er mindre differentierende (”uncle”, ”aunt”) (s. 72). Her turde det være usædvanlig nemt at komme med modeksempler. Havde man valgt f.eks. ”træ” vs. ”tree”/”wood”, ”ablaze” vs. ”stå i lys lue”, ”to conflict” vs. ”være i modstrid med hinanden”, ”to nuke” vs. ”bombe med atomvåben”/”opvarme i mikrobølgeovn”, kunne man have argumenteret for nøjagtig den modsatte pointe. Ligeledes anføres som argument for ikke at bruge engelsk i fejlagtig tro på at engelsk skulle være mere nuanceret end dansk at både dansk og engelsk har ca. 600.000 ord. Men denne oplysning er i høj grad kontroversiel, al den stund at sprogvidenskaben for det første har store vanskeligheder ved at definere enheden ’ord’ og dermed også at ”tælle” samtlige ord i et sprog (se f.eks. Bußmann 2002: 755, Glück 2000: 799f.) og for det andet svinger skønnene over ord i f.eks. engelsk overordentlig meget (se f.eks. Aitchison 1994: 5ff.).

Om en af journalistikkens kongediscipliner, nemlig hensyntagen til læseren, hedder det i et andet eksempel: „Forretningsjargon er f.eks. fuld af udeladelser som sikkert ikke ødelægger præcisionen for de indviede, men de syntaktiske kænguruspring i følgende eksempel hopper over den normale læser: „DnB blev omsat på højeste niveau hidtil i år. NORDEA varierede en smule svagere, men de mellemstore banker stort set var uændrede”.“ (s. 79). Spørgsmålet er her hvem der er (og om der overhovedet findes) en ,normal’ læser. Det må være legitimt at skrive en tekst der henvender sig til en speciel målgruppe og så iklæde den den sproglige form som *denne målgruppe* forstår og som derfor er hensigtsmæssig. Hvis jeg er en del af en specifik målgruppe med bestemte forudsætninger, så vil jeg lige så lidt tales ned til af hensyn til den helt irrelevante og imaginære ,normale læser’ som jeg vil tales hen over hovedet omkring et emne som jeg ikke har nogen forudsætninger for at forstå.

Som eksempel på god tekstbinding nævner forfatterne en avisartikel om terroraktionen den 11. september. Faktisk er det et meget uheldigt eksempel fordi teksten efter første sætning på sin vis starter igen. Det er svært at afgøre om der er tale om redundans, altså om teksten starter på ny midt i det hele igen. Måske har der været tale om en rubrik der i givet fald ville have været markeret med fed. I så fald er det en utilgivelig udeladelse, at denne typografiske markering er udeladt i gengivelsen hos forfatterne. For rubrikken er jo netop „den korte version“, og hvis man læser videre, så får man hele historien i den lange, udførlige version, og ofte starter denne version forfra. Desværre er kildeangivelsen

(„Politiken 2001“) for unøjagtig til at artiklen kunne opspores for at opklare spørgsmålet (selv om det nok sandsynligvis var i dagene relativt kort tid efter den 11. september). Eksemplificeringen af tekstbindingen bliver for alvor tvivlsom på s. 81: På den ene side hedder det at tekstbindingen „økonomiserer [...] informationsformidlingen fordi vi kan udelade oplysninger som er præsenteret tidligere i teksten. Ordet ‚terrorangreb‘ kobles til at de to flyvemaskiner fløj ind i bygningerne ... Så behøver vi ikke at specificere ordet ‚terrorangreb‘ yderligere i sidste periode.“ Men i selv samme tekst er der netop to forekomster af dette forhold, nemlig „fløj to maskiner ind i World Trade Center“ og ”World Trade Center blev udsat for et terrorangreb hvor to maskiner fløj ind i hver sit tvillingetårn“. Så som eksempel på at illustrere en økonomiseringsfunktion er teksten altså decideret uegnet.

I sin mere grelle form antager en upræcis argumentation og manglende præcision i fremstillingen form af en **selvmodsigelse**. Det er således en lidet overbevisende sammenhæng, der skitseres på s. 50f.: I spændingsstrukturen død vs. liv og tryghed vs. angst kan vi åbenbart identificere os både med den positive og den negative nyhed og i begge tilfælde ende med et positivt resultat: „Hvis det [trafikuheld] jeg læser eller hører om, også er sket for mig, er det klart at identifikationen er endnu større.“ (s. 51) „Ved at læse eller høre om begivenheder som vi er bange for, får vi på en måde bekræftet en tryghed i vores egen hverdag: ‚Det som er sket, er heldigvis ikke sket for mig‘ (jeg har stadigvæk en intakt hjerneskal ...)“ vs. „Den gode nyhed giver glædespirring: Også det gode kan ske for os.“ (s. 51). Dvs. at det er lige meget hvad vi skriver om, positivt eller negativt, så vil modtageren identificere sig med det positive aspekt ved det? Gid det var så vel.

En anden anke er den **manglende metakommunikation**. Hvis bogen også eller især skal opfattes som en lærebog eller i hvert fald en bog hvor formidlingen er i højsædet, så ville en kraftig opgradering af metakommunikative hjælpetekster være på sin plads. Der er en lang række steder hvor eksempler er strøet ind uden at relevansen bliver klar ved første (og til tider heller ikke ved andet) øjekast. Det tydeligste eksempel er pudsigt nok den sidste sætning der lyder: ”Vores konklusion må blive at retorik bør indføres som grundfag i skolen!” (s. 162). Konklusionen kommer faktisk som et lyn fra en klar himmel – her ville en løbende eksplicit metakommunikation have givet mere klarhed over om bogen nu er en forsvarstale for retorikken eller om den er en fremstilling af sammenhængen mellem retorik og journalistik.

Er de fem retoriske forarbejdningsfaser bogens kerne, så udgør kapitel 6 *elocutio*, altså det at iklæde det valgte og strukturerede stof en passende sproglig form, hoveddelen af denne kerne. Kapitlet er med sine 47 sider bogens mest omfattende (og det endda på trods af at kapitlet jf. Fogt 2004 ”er væsentlig reduceret i forhold til den norske bog”, hvor det nemlig fylder 117 sider). Ka-

pitlet giver en lang række gode eksempler på værktøjer til at gribe den konkrete formulering an og til at kvalitetskontrollere færdige tekster. Mantraet for godt sprog (og her ser vi at det altså er journalister der er den egentlige (den eneste?) målgruppe: underoverskriften lyder: ”Retoriske krav til journalistsproget” (s. 70)) lyder som følger: Enkelt *men* præcist, korrekt *men* nyskabende, mindst muligt manipulerende *men* engagerende (s. 71; mine fremhævelser). Det er uden tvivl gode råd og sikkert en god opskrift på god journalistik.² Men opskriften på denne **cirkelns kvadratur** er ikke nem at give. Det er således ikke tilfældigt at forfatterne må henvise læseren til andre bøger for at få hjælp: „Er du i tvivl, så brug en ordbog eller en håndbog i sprogbrug ...“ (s. 84). Forfatterne kommer dog med deres bud i form af vellykkede eksemplificeringer i løbet af resten af kapitlet.

Et interessant træk er at den meget relevante ”Kommunikation med kilderne” (s. 121f.; igen noget, der vel altovervejende er interessant for journalister) er placeret under *actio*, men vel egentlig hører hjemme under *inventio*.³ Dog kan man faktisk godt forsvare at placere kommunikation med kilderne under *actio*, nemlig hvis et interview f.eks. på samme tid udgør research (*inventio*) og fremførelse (*actio*). Men en sådan **placering** kunne man godt have ønsket sig forklaret med en kort eksplicit, metakommunikativ kommentar (som det sig vel hør og bør i en journalistisk lærebog!), som forfatterne faktisk også selv bruger f.eks. i afsnittet ”At lytte”, som er placeret i hovedkapitlet *Actio*: ”Det kan måske virke underligt at skrive om at lytte under hovedkapitlet ’actio’. Men at lytte er ikke passivt.” (s. 127). Den type metakommunikation er der efter min opfattelse alt for lidt af, og den kunne have rådet bod på en stor del af de anførte kritikpunkter.

Et af de steder hvor det bliver tydeligt at forfatterne ville have stået sig godt ved klart at melde ud at bogen henvender sig til journalister og ikke til ”alle der ønsker at kommunikere effektivt” finder vi i følgende citat: ”Det er en fordom hos journalister og andre sproglige formidlere at sagligheden går tabt hvis sproget bliver for let – altså for mundret.” (s. 134f.). Det er ikke sikkert at det netop er den bekymring der får især de ”andre sproglige formidlere” til at holde fast i en

² Her er det i øvrigt på sin plads at slå fast, at journalistik *ikke* er det samme som formidling – der findes også formidlingsopgaver, som ikke er journalistiske. Så når rådet lyder, at „Journalisten og andre professionelle formidlere skal ...“ (s. 33), så er det (igen) en forplumring af bogens målgruppe.

³ Andre end jeg har fæstnet sig ved uhensigtsmæssige placeringer af bestemte indholdselementer i bestemte dele af bogen. Således undrer Gabrielsen/Just 2005 sig over hvorfor gennemgangen af argumentationen er at finde i kapitlet om *Elocutio*. Deres bud på en forklaring kan jeg tilslutte mig: ”Kunne dette skyldes at de fem forarbejdningsfaser som bogen benytter som dispositionsprincip, faktisk ikke er specielt velegnede til bogens sigte [...]?” (Gabrielsen/Just 2005: 34).

ikke mundret stil, nemlig en mere skriftsproglig stil. Har forfatterne mon tænkt over hvad en (for) mundret stil gør ved etos?

Selv om mundtligheden som nævnt ovenfor kommer en anelse til kort, understøttes denne dimension dog af det glimrende kapitel om taleorganet, hvis opbygning og funktion Fabricius og Roksvold virkelig forstår at formidle på pædagogisk overbevisende vis⁴, ligesom stemme- og vejrtrækningsøvelserne er meget nyttige. I den forbindelse skal forfatterne også roses for deres brug af Kirkegaard som overbevisende eksempel: På sine spadsereture talte Kirkegaard med sig selv og formulerede dermed sine tanker og fremsagde dem mundtligt mange gange før han vendte hjem og skrev dem ned (s. 129). Her findes en af de (desværre alt for sjældne) eksplicitte og konsistente koblinger mellem mundlighed og skriftlighed – samtidig med at eksemplet med sin brug af en af vores største tænkere forlener argumentet med en meget stærk etos.

Endelig er der enkelte eksempler på **manglende indholdsmæssig præcision**: Fænomenet *zeugma* er ikke forklaret korrekt: Der er ikke tale om at der „overføres ord fra en sammenhæng hvor de er korrekte, til en anden hvor de ikke optræder i overensstemmelse med korrekt eller almindelig sprogbrug.“ (s. 86), men derimod en toleddet størrelse hvor paralleliteten af brugen af et ord eller udtryk ikke er korrekt.

Endvidere henregner forfatterne s. 130f. til mellemstilen, men det er nok tvivlsomt: ”stendød”, ”osse”, ”der er gået fejl i hormonerne”, ”den ku kules ned”, ”der ku ligge”, ”Den ka”” ligger da nok i hvert fald i underkanten af mellemstilen og i virkeligheden i lavstilsniveauet – med mindre der er tale om en mundtlig tekst, men hvorfor kan læseren så ikke få det at vide?

”Det springende punkt i syllogisme A er om avisen gennem sin reportage kan sandsynliggøre/bevise den anden præmis” (s. 94). Syllogismer kan bevises eller afkræftes; entymemer kan sandsynliggøres.

Og til sidst en petitesse, men én der vender tilbage til forfatterne fordi de netop har valgt et filmeksempel som angiveligt ”er velkendt for de fleste læsere” (s. 57) – men åbenbart ikke for forfatterne: I filmen ”Festen” kan fødselaren ikke vælge mellem en grøn og en rød tale, men derimod mellem en grøn og en gul tale.

Bogen har uden tvivl sin eksistensberettigelse. Det viser bl.a. andre omtaler og anmeldelser (Flarup 2004, Fogt 2004, *lak* 2004, *Retorikmagasinet* 2004, Gabrielsen/Just 2005). Her kan det undre lidt at netop *Retorikmagasinet* 2004

⁴ Den yderst vellykkede verbale fremstilling suppleres godt med den visuelle fremstilling, om end tegningen af taleorganet forfra og bagfra er lidt ukonventionel, idet taleorganet som oftest vises fra siden. Men tegningernes formidlingspotentialer er ubestridt.

er så fuld af lovord idet fremstillingen af retorikken nok er set bedre mange andre steder end hos Fabricius og Roksvold. Så er det straks mere forståeligt at journalisterne blandt anmelderne er begejstrede: For journalister synes de grundlæggende retoriske begreber således at være nyland, og her må man helt klart konstatere at retorikken er en meget stor gevinst for journalister, der på denne måde netop vil kunne erkende at de faktisk altid har arbejdet efter retorikkens grundprincipper. Det er således en af bogens store fortjenester at den slår den (for journalister altså åbenbart ukendte) pointe fast at ”Retorik bliver brugt i al sproglig kommunikation, og det er interessant at finde ud af hvordan tænkningen i den klassiske græske storhedstid gennemsyrrer al moderne fremstillingslære.” (s. 32) og at ”*effektiv sproglig kommunikation* [fremhævelse i original; M.N.]. Hvordan får jeg kommunikeret mit budskab ud så nogen gider høre hvad jeg siger? Det er hvad retorik drejer sig om. Og det er også hvad journalistik drejer sig om.” (s. 32).

Ligeledes gør en lang række eksempler og anbefalinger (dog med forbehold for de ovennævnte kritikpunkter) bogen meget anvendelig især for journalister, og nok lidt mindre for den store, heterogene gruppe af ”alle andre der ønsker at kommunikere effektivt.” På samme måde gør den mere ud af sammenhængen mellem retorik og journalistik end den gør ud af mundtligheden.

Fabricius og Roksvold har et langt stykke hen ad vejen taget deres egen medicin idet bogen er ”retorisk opbygget” (*Retorikmagasinet* 2004) og bruger en stil der er letlæst (Flarup 2004), dog enkelte steder grænsende til det cause-ende. Til gengæld kunne de med fordel have gjort mere ud af deres metakommunikation.

Der findes efter min opfattelse bedre fremstillinger af retorik og mundtlighed (at bogen giver ”en fyldestgørende beskrivelse af retorikkens område” (*Retorikmagasinet* 2004) er således lidt af en tilsnigelse – en sådan karakteristik må nok forbeholdes fremstillinger som Fafner 1977 e.l.) og retorik og kommunikation (Jensen 2002, der er noget mere stringent i sin opbygning og fremstilling), men som introducerende og anvendt retorik *for journalister* er bogen bestemt vellykket.

Aitchison, Jean (1994): *Words in the mind. An introduction to the mental lexicon*. 2nd edition. Oxford/ Cambridge: Blackwell.

Bußmann, Hadumod (2002): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3., aktualisierte und erweiterte Ausgabe. Stuttgart: Kröner.

Fafner, Jørgen (1977): *Retorik – klassisk og moderne. En indføring i nogle grundbegreber*. København: Akademisk Forlag.

Flarup, Jane (2004): ”Journalister skal være gode retorikere”. I: *Journalisten* 18/2004.

Fogt, Anne (2004): ”Retorik for alle”. <http://home.hio.no/~annefogt/Retorik.htm>

- Gabrielsen, Jonas/ Just, Sine (2005): „Retoriske lærebøger – udblik over et voksende felt“. I: *SPRINT* 1/2005. 20-42.
- Glück, Helmut (udg.) (2000): *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart/ Weimar: Metzler.
- Højjer, Birgitta/ Findahl, Olle (1984): *Nyheter, forståelse och minne*. Lund: Studentlitteratur.
- Jensen, Keld (2002): *Kommunikativ kompetence*. Viby J: JP Bøger/ Jyllandspostens Erhvervsbogklub
- lak* (2004): ”Brug sproget effektivt”. <http://www.lak.hk.dk/frameSet.asp?pageToLoad=visNyhed%2Easp%3FartikelID%3D2291>
- Retorikmagasinet* (2004): »Retorik og journalistik«. I: *Retorikmagasinet* nr. 52, Juni 2004, s.15.
- Roksvold, Thore (1989): *Retorikk for journalister*. Oslo: Cappelen.

Martin Nielsen